

Г. Й. Островська,

кандидат економічних наук, доцент,

ORCID 0000-0002-9318-2258,

e-mail: h.ostrovaska@gmail.com,

Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ПРІОРИТЕТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Національною метою для України має стати розбудова економіки, заснованої на знаннях, в основу парадигми якої закладена нова якість знань, технологій їх інтеграції та капіталізації, а також підвищена відповідальність особистості перед соціумом, майбутніми поколіннями та навколишнім природним середовищем за наслідки власної бізнес-діяльності [1, с. 97].

В умовах сьогодення, коли українська економіка шукає шляхи виходу з фінансової, політичної, соціальної, ресурсної, військової та моральної криз, надзвичайно важливим є усвідомлення значення інтелектуального потенціалу суспільства, який вважаємо головним чинником та пріоритетом випереджаючого розвитку національної економіки. Натомість, недостатня спроможність економіки створювати, примножувати та ефективно використовувати інтелектуальний потенціал стає гальмівним чинником до позиціонування країни як рівноправного суб'єкта нових, заснованих на інноваційних технологіях, світогосподарських відносин. Таким чином, в активізації процесу переходу від обтяжливих реалій індустріальної економіки до перспектив та можливостей економіки, заснованої на знаннях, необхідна чітка координація дій, спрямованих на модернізацію вітчизняної економіки та суспільства в науковій, технологічній, організаційній та виробничій сферах з домінуванням освіти, науки та інновацій, що гармонійно корелюють із культурно-духовним надбанням нації та високоморальними цінностями суспільства.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. З урахуванням відносної новизни і, як наслідок, недостатньої вивченості проблеми, питанням теоретичного обґрунтування економічної природи людської праці та інтелекту, теоретико-методологічним засадам розвитку інтелектуального потенціалу як головної продуктивної сили суспільства приділяється значна увага вітчизняними фахівцями як наукової, так і бізнес-спільноти. Активного вивчення набули соціально-класові трансформації і формування нової якості освіти, науки та інновацій як складові реконструктивного розвитку економіки України [2]. С. Іванов, В. Антонюк та В. Ляшенко досліджують реалії та перспективи розвитку кадрового потенціалу вітчизняної науки [3]. О. Амоша акцентує увагу на змінах у загальній системі вітчизняної освіти [4]. І. Булеєв розкриває проблеми інтелектуалізації

праці як основи розвитку сучасної економіки [5]. О. Гальцова, М. Крупка та І. Ревак висвітлюють інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України [6-7]. М. Семикіна обґрунтовує роль людського ресурсу в національній економіці [8]. У цьому контексті Т. Бауліна визначає інноваційні підходи до розвитку інтелектуального потенціалу України [9]. Б. Андрушківим, Л. Малютою та Р. Шерстюком окреслено реалії та перспективи інтелектуального потенціалу як засобу входження у європейський економічний простір [10-11]. Попри це, питання щодо розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу в Україні залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює необхідність їх подальшого вивчення.

Постановка завдання. Стаття ставить за мету здійснити аналіз стану і динаміки інтелектуального потенціалу в Україні та розробити пропозиції в контексті його ефективного використання як пріоритету забезпечення економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку основним джерелом національного багатства є інтелектуальний капітал. При цьому обсяг вказаного капіталу безпосередньо залежить від інтелектуального потенціалу суспільства – сукупності можливостей його членів впливати на ноосферу на підґрунті накопиченого науковою, культурною та духовною спадщиною свого розумового начала. Інтелектуальний потенціал є інтегруючим показником внутрішніх джерел, можливостей, засобів раціонального вирішення соціальних, політичних, ідеологічних, культурних, науково-технічних проблем у широких масштабах, включаючи суспільно цінні знання всього населення, країни, регіону, громади. Отже, не інновації (сьогодні постійна орієнтація на інновації сприймається вже як поняття, само собою зрозуміле!), а знання, система їх безперервних змін є основою прогресу, джерелом економічного зростання і конкурентоспроможності країни.

Інтелектуальний потенціал суспільства визначається такими основними чинниками, як: якість державної соціально-економічної політики; генетичний фонд населення; якість середовища життєдіяльності (рівень і якість життя населення, екологія, політичний клімат тощо) населення загалом і його окремих груп зокрема; рівнем здоров'я насе-

лення; рівнем розвитку системи виховання і навчання підростаючого покоління; якістю механізму мотивації населення до творчої праці; структурою суспільства і зайнятого населення; рівнем культури, духовності та національної самосвідомості населення. Безумовно, зазначені чинники є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. Зокрема, генетичний фонд нації необоротно погіршується під впливом несприятливого середовища її проживання; рівень і якість життя населення знижується внаслідок прорахунків при формуванні та реалізації державної соціально-економічної політики тощо.

Необхідність становлення економіки, заснованої на знаннях, як основи соціально-економічного розвитку України, вимагає критичного аналізу стану

та динаміки інтелектуального потенціалу суспільства. Зазначимо, що на даний час українська економіка не вписується в контекст сучасних науково-технологічних та інноваційних стратегій розвитку європейського соціально-економічного простору. Позиції України в глобальних рейтингах подано у табл. 1.

Такі сумні позиції країни у вищенаведених рейтингах зумовлені тим, що складовим економіки, заснованої на знаннях, в Україні не приділяється належна увага, її інституціональне середовище потребує значного вдосконалення, а її інноваційно-інвестиційна політика не є дієвою. Не піддається сумніву також те, що економічна політика української влади наразі не сприяє інноваційному розвитку держави.

Таблиця 1

Позиції України в міжнародних рейтингах у 2019 р.*

Назва рейтингу	Організація чи джерело	Позиція**
Індекс людського розвитку (Human Development Index, HDI)	United Nations Development Programme	88 (189)
Індекс оцінювання вищої освіти (Higher Education Price Index, HEPI)	United Nations Development Programme	44 (189)
Індекс соціального розвитку (Social Development Index, SDI)	Social Progress Imperative	80 (149)
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI)	World Economic Forum	85 (140)
Індекс мережевої готовності (Networked Readiness Index)	World Economic Forum	60 (143)
Індекс технологічної готовності (Technological Readiness Index, TRI)	World Economic Forum	78 (137)
Міжнародне право власності (The International Property Right Index, IPRI)	International Intellectual Property Alliance	108 (125)
Глобальний інноваційний індекс (The Global Innovation Index, GII):	World Intellectual Property Organization	47 (129)
– інституції (Institutions)		96 (129)
– людський капітал та дослідження (Human capital & research)		51 (129)
– результати творчої діяльності (Creative outputs)		97 (129)
– знання та технологічні результати (Knowledge & technology outputs)		90 (129)
– розвиток бізнесу (Business sophistication)		47 (129)
– розвиток внутрішнього ринку (Market sophistication)		28 (129)
– інфраструктура (Infrastructure)	42 (129)	

* Розроблено автором на основі джерела [12].

** В дужках наведена загальна кількість країн, які представлені в рейтингу.

Розвиток, а відтак ефективне використання інтелектуального потенціалу в Україні можуть забезпечити конкурентоспроможна освіта, провідна наука та інноваційні технології, що гармонійно корелюють із культурно-духовним надбанням нації та високоморальними цінностями суспільства.

Формування простору створення новітніх знань, як самостійної і значущої сфери загального процесу розширеного відтворення, є ключовим завданням сучасної економічної освіти. У підсумковому звіті за результатами незалежного моніторингу висвітлення основних тенденцій розвитку сучасного світу,

провідні експерти американської Національної аналітичної ради «Всесвітні тенденції у 2025 р. – Світ, що змінився» концентрують увагу на питаннях освіти, зауважуючи при цьому, що «...із зростанням транскордонної природи сучасного бізнесу та ринку праці освіта стала «провідною детермінантою» економічного потенціалу світової спільноти» [13].

На жаль, освітній процес в Україні наполегливо продовжує обслуговувати «стару» економіку, формуючи у людини стереотипи необхідності накопичення певного кількісного обсягу «міцних знань» у сфері відповідних предметів вивчення. Навряд чи

такий підхід відповідає вимогам сучасної економіки, де потрібні не стільки фахівці, які «знають багато», скільки творчі дослідники, здатні до постійного інноваційного пізнання і самостійного виробництва нового економічного знання. При цьому особливого значення набуває проблема розвитку творчих здібностей студентів, того прошарку українського суспільства, від якого залежить майбутнє країни.

Система освіти, будучи основним (поряд з підприємницьким) сектором, що формує в кількісному і якісному аспекті інтелектуальний капітал, адекватна потребам існуючої моделі розвитку. Статистичні показники факторного забезпечення динаміки розвитку національних господарських систем дають змогу зробити висновок про те, що темп зростання ВВП детермінований рівнем розвитку інтелектуального капіталу та інновацій. Тому подальший економічний розвиток України визначається інноваційним розвитком системи освіти та її стратегічною адаптацією під виклики зовнішнього середовища.

Оцінимо освітній сектор генерації знань. В умовах сьогодення стан вітчизняної вищої школи і якість підготовки фахівців не відповідає запитам ринку, що призводить до необхідності додаткового навчання та перепідготовки випускників вищих навчальних закладів коштами підприємств. Основними проблемами є такі, як: відсутність сучасної матеріально-технічної бази в навчальних закладах; невідповідний рівень взаємодії бізнесу та навчальних закладів і низький рівень практичних основ у контексті вивчення технологій; нестача фахівців-практиків як у навчальному процесі, так і в керуванні навчальним закладом; невідповідність якості освіти потребам ринку.

У числі основних причин значного погіршення якості вітчизняної освіти є її недостатня фінансова забезпеченість. На законодавчому рівні закріплено, що загальні асигнування на освіту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством, мають становити не менше 7% ВВП. Однак за видатками на освіту у відсотках до ВВП відбулось зменшення з 6,3% ВВП у 2018 р. і 6,2% у 2019 р. до 5,6% ВВП у 2020 р. [14]. Порівнюючи видатки держбюджету на освіту в Україні у відношенні до її ВВП (в середньому 6%), з відповідним індикатором у закордонних країнах, то складається думка про значний рівень фінансування вітчизняної галузі освіти. Так, зокрема, видатки на освіту у відсотках до ВВП складають: у Норвегії – 7,5%, у Швеції – 7,5, у Фінляндії – 7,2, у Німеччині – 4,8, у Великобританії – 5,5, у Канаді – 5,3, в Іспанії – 4,2% [15].

Зазначимо, що однією з принципово важливих і конструктивних у стратегії підвищення інтелектуального потенціалу суспільства є ідея випереджальної освіти, суть якої полягає в такому. На основі поєднання новітніх гуманітарних та загальнонаукових знань вказана освіта повинна генерувати в людей

якісні компоненти, серед яких експертами виокремлюються інтелектуальні. Перспективною могла б видатися модель випереджальної освіти, реалізована організацією спільного функціонування навчально-наукових, науково-дослідних, науково-виробничих та проектних інституцій як джерел постачання для виробництва фахівців, здатних впроваджувати нововведення на основі новітніх знань, сучасної методології, розвиненої дослідно-експериментальної та інформаційної бази. До прикладу, близько одного трлн дол. у ВВП США становить внесок високотехнологічної продукції компаній, створених випускниками МІТ та Стенфорда. Внесок зайнятих, з високим ступенем професійної підготовки в економіку США, в 30–50 разів перевищує дохід від ліцензійних технологій.

Варто погодитися з твердженням, що наука є ядром інтелектуального потенціалу суспільства. Внаслідок цього дамо загальну оцінку українській науці сьогодні: хронічне за останні 20 років недофінансування НДДКР; значне скорочення числа дослідників; деградація прикладного сектору науки, значною мірою зруйнованого в 1990-х роках, зниження результативності роботи державних наукових центрів; недостатній приплив талановитої молоді в науку; вкрай низька (за поодинокими винятками) наукова активність вітчизняних вузів; все ще доволі потужний, хоча неабияк ослаблений потенціал науки в державних академіях; девальвація авторитету наукового знання в суспільстві. Відсутність обґрунтованих перспектив розвитку професійної кар'єри в Україні, а також низький рівень престижу професії вченого наряду з низьким рівнем оплати його праці породила тенденцію міграції найбільш конкурентоспроможних учених за кордон, де побудована система «вертикальної мобільності». За різними оцінками з 1990 р. емігрувало більше 1 млн наукових співробітників. Тим самим втрати реального сектору економіки від втрати людини з вищою освітою, за оцінками експертів ООН, становлять від 300 до 800 тис. дол. Посиллює процес відтоку вчених поява нових форм, таких як «відтік ідей», без фізичного переміщення їх генератора, тобто людини. У цьому процесі емігрують не самі вчені, а їхні ідеї, результати досліджень, бо вони належать зарубіжним замовникам. Відповідний відтік учених та людей з вищою освітою за кордон впливає на показник інтелектуального розвитку суспільства, який оцінюється за загальною вагою дослідників у структурі робочої сили.

Кризова ситуація в науково-технічній сфері здебільшого зумовлена її хронічним недофінансуванням. Зазначимо, що за всі роки незалежності України вітчизняна наука фінансувалася за залишковим принципом і не розглядалася як один із державних пріоритетів. При цьому на сферу науки з Державного бюджету України з 2017 по 2019 р. спрямовувалося відповідно: 0,22, 0,24 та 0,17% ВВП (навіть за українським законодавством цей показник має

становити не менше 1,7%). Унаслідок таких обсягів фінансового забезпечення функція науки в українському суспільстві відіграє звичайно пізнавальну та соціокультурну функції, адже зі світової практики відомо, що можливість впливу науки на рівень економічного розвитку виникає за умови її фінансування понад 0,9% ВВП. Вважаємо, що саме це закладає основи падіння престижу праці вчених, дослідників, загалом знижує значущість наукового пізнання для національної економіки і суспільства. До загальновідомих стратегій, спрямованих на побудову економіки, заснованої на знаннях, слід віднести Лісабонську стратегію Європейського Союзу, яка передбачає фінансування науки в обсязі не менше 3% від ВВП.

Оскільки наука посідає чільне місце в структурі інтелектуального потенціалу, його активізація більшою мірою залежить від позитивних зрушень у науковій сфері. Основними напрямками активізації наукової сфери України мають стати: об'єднання академічної, вузівської та галузевої науки і створення на цій основі єдиного наукового простору задля проведення досліджень за пріоритетними напрямками, узгодженими з національними економічними інтересами; формування нової організаційно-функціональної структури науки; збільшення щорічних видатків на науку з державного бюджету; розвиток багатоканальних джерел фінансування НДДКР; поглиблення інтеграції науки та освіти; розроблення методичних підходів щодо оцінювання результатів наукової діяльності, які б повною мірою врахували і доробок окремого вченого (науковця), і статус наукової установи (організації, ВНЗ), в якій він працює; запровадження нової процедури атестації на-

укових кадрів; прийняття державної програми підвищення престижу наукової та інтелектуальної праці, інноваційної культури суспільства; прогнозування обсягів інтелектуальної міграції з метою належного коректування соціально-економічної політики.

Таким чином, країни, наука й освіта яких відстають у розвитку, зазнають обмеження зростання і відчують більшу напругу, пов'язану в тому числі з впливом інтелектуальної еліти, втратою можливості використовувати так звану технологічну ренту. Разом з цим, у суспільстві знань освіта і наука перетворюються в основні галузі економіки, що забезпечують передачу і виробництво нових знань. При цьому і наука, і освіта самі зазнають змін відповідно до вимог нової епохи. Наука стає колективною – «Наукою 3.0», а освіта – неперервною, що включає всі технології передачі знань. В умовах масовості освіти особливої ролі набуває самонавчання, яке є суттєво дешевшим і доступнішим для населення всіх країн. Стають затребуваними технології колективного навчання.

Безперечним є той факт, що в міру падіння інтелектуального потенціалу суспільства неминуче знижується результативність наукової і науково-технічної діяльності. Принагідно зазначимо, що в практиці міжнародних зіставлень результати наукової та науково-технічної діяльності оцінюються за показниками патентної активності, а фундаментальних досліджень – на основі бібліометричних показників.

Число патентів на винаходи, корисні моделі і промислові зразки відображають результативність науково-технічної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка поданих заявок та отриманих охоронних документів за результатами наукових (науково-технічних) робіт, од.*

Показник	Усього			У тому числі за рахунок загального фонду			
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2019
Кількість заявок на видачу охоронних документів – усього, у тому числі:	8784	8514	8686	7144	6841	7240	7412
в Україні	8769	8499	8672	7133	6830	7229	7398
за кордоном	15	15	14	11	11	11	14
Кількість отриманих охоронних документів – усього, у тому числі:	8160	8421	8780	6480	6735	7013	5364
в Україні	8144	8402	8760	6469	6721	7000	5351
за кордоном	16	19	20	11	14	13	13

Складено автором на основі джерела [16, с. 34].

У цьому контексті частка у загальній кількості отриманих у 2019 р. охоронних документів закладами вищої освіти та наукових установ Міністерства освіти та науки становила 62,6% (відповідно у 2018 р – 66,3%, у 2017 р. – 65,8%).

Результативність патентної діяльності України, крім темпів приросту числа патентів, незначна порівняно з розвиненими країнами. Поряд з падінням інтелектуального потенціалу суспільства, причина низької результативності патентної діяльності поля-

гає також і в тому, що для українських фізичних і юридичних осіб, унаслідок суттєвої обмеженості фінансових коштів і, частково, в силу особливостей їх правового становища, патентування за кордоном часто є досить обтяжливою процедурою. У цьому руслі відзначимо несанкціонований витік винаходів в обхід Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» (ст. 37), що передбачає реєстрацію пріоритетної заявки на корисну модель (винахід) на теренах України. Безперечним є той факт, що рівень так званої «патентної міграції» досягає 10-12% обсягу патентування щорічно, за географією міграції: Російська Федерація (51%), США (11%), Південна Корея (9%), Тайвань (3%), Німеччина (2%) [17, с. 45]. Групу «патентів-втікачів» очолюють конкурентоздатні винаходи з ІТ-технологій (систем та обладнання). У той же час визнаймо, що країни ОЕСР контролюють 87% від загального числа зареєстрованих патентів у світі.

На нашу думку, в умовах сьогодення патенти перестають захищати технології, які стрімко впроваджуються, стаючи при цьому загальним надбанням і втрачаючи у вартості. Зазвичай час реєстрації прав виявляється більшим, ніж час «життя» тієї чи іншої інновації. У цьому контексті особливого значення набуває управління неявним знанням, знанням і досвідом конкретних людей, їх компетенціями. Не випадково «скупка» стартапів сьогодні зводиться вже не до придбання патентів, як було раніше, а до придбання команд інноваторів.

В умовах глобалізації наукові публікації реалізують інтегруючу функцію – сприяють активному входженню національної науки у світове наукове співтовариство. Частка України в загальносвітовому обсязі публікацій залишається мізерно малою (0,38% у 2019 р. за даними БД Scopus). Україна посіла 47 місце серед 238 країн із результатом

101583 публікації (на одну публікацію припадає 8,72 цитувань). Показник цитування українських вчених у відсотковому співвідношенні (за даними БД Scopus, аналітично обробленими порталом SCImago Journal & Country Rank) підкреслює тенденцію до значного зменшення цитованих публікацій, особливо це стосується 2019 р., коли частка таких робіт становила лише 17,7% (відповідно 2018 р. – 47,5%; 2017 р. – 60,2%). За індексом Хірша (H index), Україна значно відстає від розвинених країн світу [16]. Разом з тим значення показника кількості публікацій на 1 млн дол. фінансування ДіР в Україні залишається значно вищим у порівнянні з розвиненими країнами світу і в 2019 р. становить 21,68 од. Крім того, продовжується тенденція до зростання кількості спільних публікацій українських учених із закордонними партнерами, що свідчить про поліпшення рівня відкритості вітчизняної науки, мобільності вчених. Принагідно зазначимо, що лідерство за кількістю публікацій у наукових журналах упродовж 2008-2019 рр. належить США.

Наявність істотних розривів щодо результативності наукової і науково-технічної діяльності України та розвинених країн негативно позначається на ефективності міжнародного науково-технічного співробітництва. Міжнародні експерти підтверджують той факт, що «домінуючим фактором успіху України на середньострокову перспективу буде здатність генерувати знання та максимально ефективно впроваджувати новітні технології у виробництво. Основною лінією стратегії є розроблення дієвих механізмів створення, поширення та імплементації знань у виробничі процеси. Обрані ключові показники ефективності характеризують рівень інноваційності економіки та потенціал розвитку високих технологій в Україні» [18]. Очікувані результати подано в табл. 3.

Таблиця 3

Оцінні (контрольні) показники та індикатори розвитку високотехнологічних галузей в Україні*

Показники	2015 р.	2020 р. прогноз	2025 р. прогноз
Наукоємність ВВП, %	0,77	1,5	2,5
Питома вага продукції високотехнологічних галузей в ВВП, %	6	11	14
Питома вага високотехнологічної продукції та послуг в обсязі експорту товарів і послуг, %	5,5	9,0	15,0
Середня зношеність основних засобів реального сектору, %	75	60,0	50,0
Прямі іноземні інвестиції в високотехнологічні галузі, млрд дол. США	–	6,5	9
Кількість випускників STEM, тис. чол.	100	120	150

* Розроблено автором на основі джерела [18].

Зазначимо, що в аналітичній довідці «Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отриманих результатів у 2019 р.» підтверджується той факт, що «на сьогодні, на жаль, державною статистикою не ведуться спостереження щодо результатів наукових досліджень і кількості впроваджених інноваційних розробок вітчизняного походження в реальному секторі економіки (у тому

числі, створених за рахунок державних коштів), а лише обмежуються статистичними спостереженнями щодо інноваційної діяльності промислових підприємств, що не може формувати загальне уявлення про рівень інноваційності національної економіки та ефективність вітчизняної науки» [19, с. 50].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Панорама наукових досліджень дає змогу

стверджувати, що інтелектуальний потенціал є найбільш ліквідним активом національної економіки, спроможним гарантувати безпеку, життєдіяльність суспільства та економічне зростання. У цьому контексті окреслимо конкретні заходи політичного керівництва і бізнес-еліти України щодо розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу України:

– відродження національної інноваційної системи України як основи інституціонального забезпечення економіки, заснованої на знаннях. Вказана інноваційна система повинна ліквідувати інституціональні й організаційні розриви між фундаментальним, прикладним, галузевим, освітянським і промисловим секторами економіки; сконцентрувати увагу на стратегічних напрямках інноваційного розвитку;

– повноформатне впровадження цифрових технологій, що утворюють технологічне ядро економіки;

– формування дієвої нормативно-правової бази у сфері інтелектуальної власності (законодавче врегулювання питань, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, правовідносини щодо яких не врегульовані або недостатньо врегульовані спеціальним законодавством; приєднання до міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності тощо) [20, с. 111];

– розробка та впровадження Міністерством освіти та науки України разом з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України організаційно-економічного механізму державної підтримки закордонного патентування винаходів з передбаченням законодавчих санкцій щодо порушення порядку закордонного патентування;

– активізація інтелектуального потенціалу нації внаслідок забезпечення конкурентоспроможності освіти, модернізації культурної політики та сприяння підвищенню соціальної та громадської активності людини;

– стимулювання використання результатів інноваційної та інтелектуальної діяльності в контексті соціально-економічного розвитку економіки.

Таким чином, визначення пріоритетів у сфері науки, освіти, культури і духовності, усвідомлення їх впливу на процеси розвитку та ефективного використання інтелектуального потенціалу, формування ціннісних орієнтирів у суспільстві, сприятимуть розбудові економіки, заснованої на знаннях, за якої формується високоінтелектуальне суспільство, у якому потреби кожної людини гармонізовані з потребами всього соціуму для максимізації суспільних благ, а також:

– діють постійні мережеві взаємозв'язки людей, товарних потоків і виробництв, що забезпечує всеосяжну кастомізацію (персоніфікацію), принцип зменшення транзакційних витрат;

– всі сфери життєдіяльності інтегруються на основі цифрових технологій, з неіндустріальним

комплексом та зовнішнім середовищем, що забезпечує вирішення проблем екології;

– на базі історичної спадщини, гуманістичних традицій, втілених в досягненнях матеріальної і духовної культури, формується ідеологічний базис суспільства, в якому наука є головною консолідуючою силою;

– панують (домінують) насправді гуманістичні цінності, розвиваються культурні традиції і примножується історична спадщина. Ключовий елемент і рушійна сила суспільства – високоінтелектуальна людина-творець, яка постійно підвищує свої компетенції.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на вироблення конкретних рекомендацій щодо організаційно-економічного механізму забезпечення ефективного використання інтелектуального потенціалу в умовах економіки, заснованої на знаннях.

Література

1. **Островська Г. Й.** Активізація інтелектуального потенціалу підприємства та інтенсифікація процесів інтелектуальної власності в умовах економіки, заснованої на знаннях. *Соціальна економіка*. 2020. № 60. С. 97-113. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2020-60-10>.
2. **Соціально-класові** трансформації і формування нової якості освіти як складові реконструктивного розвитку економіки України / за ред. акад. Гейця В. М., чл.-кор. Гриценка А. А.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАН України». Київ, 2019. 388 с.
3. **Іванов С. В., Антонюк В. П., Ляшенко В. І.** Проблеми відтворення наукових кадрів старопромислових регіонів Донбасу і Придніпров'я для забезпечення їх інноваційної модернізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. №2 (60). С. 200-208. doi: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2\(60\)-200-208](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2(60)-200-208).
4. **Амоша А. И.** Новый взгляд на изменения в общей системе отечественного образования. *Економіка України*. 2018. № 11-12. С. 172-174.
5. **Булеев И. П., Булеев Е. И., Брюховецкий Я. С.** Интеллектуализация труда – основа развития современной экономики. *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*: зб. наук. праць. Київ, 2016. С. 3-18.
6. **Гальцова О. Л.** Створення умов і розвитку інтелектуального потенціалу як основи економічної безпеки країни. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 2(7). С. 163-166.
7. **Крупка М. І., Ревак І. О.** Методологічні засади дослідження інтелектуального потенціалу в контексті економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2015. № 12. С. 20-25.
8. **Семикіна М. В., Беляк Т. О.** Якість людського капіталу і корпоративна культура: аспекти взаємозв'язку в системі соціально-трудова відносин. *Збірник наукових праць НУК*. 2015. № 3 (459). С. 118-125.
9. **Бауліна Т.** Інноваційні підходи до розвитку інтелектуального потенціалу України. *Проблеми науки*. 2010. № 2. С. 2-7.
10. **Андрушків Б., Островська Г., Павликівська О.** Інтелектуальний потенціал підприємства як інструментарій підвищення конкурентоспроможності підприємства та засіб входження його у європейсь-

кий економічний простір. *Держава та регіони*. 2017. № 6 (99). С. 38-43. 11. **Ostrovska, H. Y., Maliuta, L. Ya, Sherstiuk, R. P. & Yasinetska, I. A.** (2020). Development of intellectual potential at systematic paradigm of knowledge management. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. (4). P. 171-178. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-4/171>. 12. **The Global Innovation Index 2019**. Effective Innovation Policies for Development. URL: www.globalinnovationindex.org. 13. **Global Trends 2025 – a Transformed World**. URL: <http://www.neweconomyindex.org>. 14. **Про Державний бюджет України на 2020 рік**: Закон України від 10.12.2020 р. № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>. 15. Expenditure on education as % of GDP (from government sources). URL: <http://data.uis.unesco.org/?queryid=181#>. 16. **Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році**: науково-аналітична доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ: УкрІНТЕІ, 2020. 109 с. 17. **Андрощук Г.** Патентна активність українських винахідників за кордоном: вплив на економічну безпеку. *Юридична газета*. 2019. № 45-46. 18. **Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року**. Департамент розвитку інновацій та інтелектуальної власності. URL: www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c9b6f0b0-1ed5-4aba-a25e-f824405ccc64&. 19. **Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2019 р.**: аналітична довідка. Київ: УкрІНТЕІ. 2020. 60 с. 20. **Островська Г. Й.** Проблеми і перспективи розвитку економіки, заснованої на знаннях. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. № 4. С. 102-115.

References

1. Ostrovska, H. Y. (2020). Aktyvizatsiia intelektualnoho potentsialu pidpriemstva ta intensyfikatsiia protsesiv intelektualnoi vlasnosti v umovakh ekonomiky, zasnovanoi na znanniakh [Intellectual potential of the enterprise activating and intellectual property processes in a knowledge-based economy intensification]. *Sotsialna ekonomika – Social economy*, 60, pp. 97-113. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2020-60-10> [in Ukrainian].

2. Heiets, V. M., Hrytsenko, A. A. (Eds.). (2019). Sotsialno-klasovi transformatsii i formuvannia novoi yakosti osvity yak skladovi rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Socio-class transformations and formation of a new quality of education as components of the reconstructive development of the economy of Ukraine]. Kyiv, SI "Inst. Of Economics. and forecasting of the NAS of Ukraine" [in Ukrainian].

3. Ivanov, S., Antoniuk, V., Liashenko, V. (2020). Problemy vidtvorennia naukovykh kadriv staropromyslovykh rehioniv Donbasu i Prydniprovia dlia zabezpechennia yikh innovatsiinoi modernizatsii [Problems of Reproduction of Research Personnel in the Old Industrial Regions of Donbass and Dnieper to Ensure their Innovative Modernization]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas*, 2 (60), pp. 200-208. doi:

[https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2\(60\)-200-208](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-2(60)-200-208) [in Ukrainian].

4. Amosha, A. I. (2018). Novyy vzglyad na izmene-niya v obshchey sisteme otechestvennogo obrazovaniya [A new vision of changes in the national education general system]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11-12, pp. 172-174 [in Russian].

5. Buleev, I. P., Buleev, E. I., & Briukhovetskii, Ya. S. (2016). Intellectualizatsiya truda – osnova razvitiya sovremennoj ekonomiki [Intellectualization of labor is the basis for the development of a modern economy]. *Stratehiia i mekhanizmy rehuliuвання promyslovoho rozvytku: zb. nauk. prats. – Strategy and mechanisms of regulation of industrial development*, pp. 3-18. Kyiv, IIE of NAS of Ukraine [in Russian].

6. Haltsova, O. L. (2018). Stvorennia umov i rozvytku intelektualnoho potentsialu yak osnovy ekonomichnoi bezpeky krainy [Creation and improvement of intellectual potential as a basis for economic security of the country]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Priazovsky Economic Bulletin*, 2(7), pp. 21-24 [in Ukrainian].

7. Krupka, M. I. & Revak, I. O. (2015). Metodolohichni zasady doslidzhennia intelektualnoho potentsialu v konteksti ekonomichnoi bezpeky [Methodological Foundations for Researching Intellectual Potential in the Context of Economic Security]. *Biznes Inform – Business Inform*, 12, pp. 20-25 [in Ukrainian].

8. Semykina, M. & Belyak, T. (2015). Yakist liudskoho kapitalu i korporatyvna kultura: aspekty vzaiemozviazku v systemi sotsialno-trudovykh vidnosyn. [Quality of the human capital and corporate culture: aspects of interrelation in system of social and labor relations]. *Zbirnyk naukovykh prats NUK – Collection of scientific articles NUS*, 3(459), pp. 118-125 [in Ukrainian].

9. Baulina, T. (2010). Innovatsiini pidkhody do rozvytku intelektualnoho potentsialu Ukrainy [Innovative Approaches to the Development of Intellectual Potential of Ukraine]. *Problemy nauky – Problems of Science*, 2, pp. 2-7 [in Ukrainian].

10. Andrushkiv, B., Ostrovska, H., & Pavlykivska, O. (2017). Intellectualnyi potentsial pidpriemstva yak instrumentarii pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva ta zasib vkhodzhennia yoho u yevropeiskyi ekonomichnyi prostir [Intellectual Potential of the Enterprise as a Tool for Increasing of the Enterprise Competitiveness and Means of its Entry into the European Economic Area]. *Derzhava ta rehiony – States and Regions*, 6 (99), pp. 38-43 [in Ukrainian].

11. Ostrovska, H. Y., Maliuta, L. Ya, Sherstiuk, I. V., & Yasinetska, I. A. (2020). Development of intellectual potential at systematic paradigm of knowledge management. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (4), pp. 171-178. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-4/171>.

12. **The Global Innovation Index 2019**. Effective Innovation Policies for Development. Retrieved from www.globalinnovationindex.org.

13. **Global Trends 2025 – a Transformed World**. Retrieved from <http://www.neweconomyindex.org>.

14. **Pro Derzhavnyy byudzhnet Ukrayiny na 2020 rik: Zakon Ukrayiny vid 10.12.2020 r. № 294-IKH** [On the State Budget of Ukraine for 2020: Law of Ukraine of

10.12.2020 No. 294-IX]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> [in Ukrainian].

15. Expenditure on education as % of GDP (from government sources). Retrieved from: <http://data.uis.unesco.org/?queryid=181#>.

16. Pisarenko, T. V., Kuranda, T. K. et al. (2020). Naukova ta naukovo-tehnicna diyalnist v Ukraini u 2019 rotsi: naukovo-analitychna dopovid [Scientific and scientific-technical activity in Ukraine in 2019: scientific-analytical report]. Kiev, UkrINTEI [in Ukrainian].

17. Androschuk, G. (2019). Patentna aktyvnyk ukrainskykh vynakhidnykiv za kordonom: vplyv na ekonomichnu bezpeku [Patent activity of Ukrainian inventors abroad: impact on economic security]. *Yurydychna hazeta – Legal newspaper*, 45-46 [in Ukrainian].

18. Stratehiya rozvytku vysokotekhnolohichnykh haluzey do 2025 roku [Strategy for the high-tech industries development by 2025]. Department of Innovation and Intellectual Property Development. Retrieved from www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c9b6f0b0-1ed5-4aba-a25e-f824405ccc64& [in Ukrainian].

19. Realizatsiya priorytetnykh napryamiv rozvytku nauky i tekhniky ta otrymani rezul'taty u 2019 r. [Implementation of science and technology development priority areas and results, obtained in 2019]. Analytical report. (2020). Kyiv, UkrINTEI [in Ukrainian].

20. Ostrovska, H. Y. (2016). Problemy i perspektyvy rozvytku ekonomiky, zasnovanoi na znannyakh [Problems and prospects of knowledge-based economy development]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Ternopil National Economic University*, 4, pp. 102-115 [in Ukrainian].

Островська Г. Й. Ефективне використання інтелектуального потенціалу як пріоритет забезпечення економічного розвитку

У статті висвітлено реалії та перспективи ефективного використання інтелектуального потенціалу в Україні. Визначено проблеми пошуку нової парадигми соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки. Акцентовано на тому, що головним рушієм суспільства є високоінтелектуальна людина-творець, при цьому інтелект та знання стають рушійною силою створення цінностей. Аргументовано, що розвиток та ефективне використання інтелектуального потенціалу в Україні можуть забезпечити конкурентоспроможна освіта, провідна наука та інноваційні технології, що гармонійно корелюють із культурно-духовним надбанням нації та високиморальними цінностями суспільства. Окреслено комплекс заходів щодо розвитку та ефективної реалізації інтелектуального потенціалу в умовах становлення економіки, заснованої на знаннях.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, наукова діяльність, науково-технічна діяльність, генерація знань, культурно-духовні надбання нації, економічний розвиток.

Ostrovska H. Effective Use of Intellectual Potential as a Priority of Economic Development Implementation

The article highlights the realities and prospects for effective use of intellectual potential in Ukraine. The problems of identifying a new domestic economy socio-economic development paradigm are identified. Emphasis is placed on the fact that the main driving force of society is a highly intelligent man as a creator, while intelligence and knowledge become the driving force of value creation. It is argued that the development and intellectual potential effective use in Ukraine can provide competitive education, leading science and innovative technologies that harmoniously correlate with the cultural and spiritual heritage of the nation and the high moral values of society. A set of measures for the development and intellectual potential effective implementation in the formation of a knowledge-based economy is outlined.

Keywords: intellectual potential, scientific activity, scientific and technical activity, knowledge generation, cultural and spiritual heritage of the nation, socio-economic development.

Островская Г. И. Эффективное использование интеллектуального потенциала как приоритет обеспечения экономического развития

В статье освещены реалии и перспективы эффективного использования интеллектуального потенциала в Украине. Определены проблемы поиска новой парадигмы социально-экономического развития отечественной экономики. Акцентировано на том, что главным двигателем общества является высокоинтеллектуальный человек-творец, при этом интеллект и знания становятся движущей силой создания ценностей. Аргументировано, что развитие и эффективное использование интеллектуального потенциала в Украине могут обеспечить конкурентоспособное образование, ведущая наука и инновационные технологии, гармонично коррелирующие с культурно-духовным достоянием нации и высоконравственными ценностями общества. Определен комплекс мер по развитию и эффективной реализации интеллектуального потенциала в условиях становления экономики, основанной на знаниях.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, научная деятельность, научно-техническая деятельность, генерация знаний, культурно-духовное достояние нации, социально-экономическое развитие.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021
Прийнято до друку 16.03.2021